

Список умовних скорочень

1. СУМ – Словник української мови: В 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства / [ред. І. К. Білодід]. – К. : Наукова думка, 1970 – 1980.
2. ЦКУ – Цивільний кодекс України : за станом на 12 трав. 2008 р. / М-во юстиції України. – Офіц. вид. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2008. – 480 с.
3. ЮЕ – Юридична енциклопедія: У 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. В. П. Бажана, 2003 – 2004.

This article envisages the semantic components of the terms denoting the concepts of objective legal relationships. The objective legal relationships are based on the concept of property rights and are «an individual's right to thing (or property), which it carries out in accordance with the law by its will, regardless of other will» or at its discretion.

Semantic groups of the terms denoting objective legal relationships are extensive. Conventionally they consist of subgroups denoting such relationships: a) the right to use things of strangers; b) the acquisition of thing's ownership, the legal meaning of which is «rights of possession, use and disposition of own property». The common central unit of analyzed semantic group is right that reference the concept of social mandatory standards in current legislation, the compliance and performance of which are provided by the government and are specified by elements in every separate subgroup. Differential semes are semantically significant. They form the main vectors of paradigmatic relations of semantic group. For example, differential semes 'ownership' and 'thing' in civil law manifest the concept of individual's right to certain thing against whom civil rights and obligations may arise. Differential seme 'usage' represents in civil law the owner's possibility to obtain useful properties for satisfying their personal and property needs belonging to him. It is a component of property rights. Peripheral semes reveal the concept of subject property right and are served in function of co-hyponyms.

The hierarchical nature of groups is achieved by privative oppositions when every separate hyponym is subordinated to hyperon. The consistency of units denoting objective legal relationships is confirmed by identity oppositions (the synonymy of elements is presented by language doublets).

The analysis of semantic terminological content of studied semantic group based on establishing similarities or opposite components of their values revealed the character of conceptualization reflected in Ukrainian experience of objective legal relationships.

Keywords: legal term semantic group, verbal opposition Sam integration, differential Sam, Sam peripherals.

Отримано: 17.10.2014 р.

УДК 811.161.2+ 392

Науменко Л.М.

ПРАЦІ З ЕТНОГРАФІЇ – ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ НАЗВ ПОСУДУ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті зроблено огляд етнографічних досліджень, які можуть бути одним із джерел для вивчення назв хатнього начиння (зокрема посуду).

Ключові слова: етнографічні дослідження, гончарство, назви посуду.

В умовах культурно-національного відродження українського народу посилюється інтерес науковців до вивчення різних галузей матеріальної культури (зокрема побуту та його елементів). Останнім часом все більше вивчають лексику в етнолінгвістичному аспекті.

Предметом їх досліджень стають також назви посуду, його різновидів та сфер застосування.

Ранні розвідки з етнографії відбивали історичні умови життя українського народу, містили правдиві зарисовки окремих моментів матеріальної культури [4, 40], та слід зазначити, що вони подавали опис житла українців, тогочасних меблів, опис костюмів різних верств населення та давали замало інформації про посуд та використання його різновидів на той час.

До перших етнографічних описів належить праця Я. Марковича «Записки о Малороссии, ее жителях и произведениях...». Автор наводить досить різнобічні відомості з етнографії українців, що в переважній більшості були його особистими спостереженнями. У роботі подано всебічну культурно-побутову характеристику українців: походження українського народу, його мова, матеріальна культура (мистецтво, освіта, звичаї, обряди...) [4, 122].

Важливі етнографічні розвідки з'являються у XIX ст.. Заслужують на особливу увагу етнографічні розвідки П. Чубинського, які зібрано у двохтомному виданні «Мудрість віків» [14]. Етнограф зафіксував назви посуду, який використовувався для подавання їжі або напоїв.

Свій внесок у розвиток досліджень етнографічного плану зробило Російське географічне товариство. Воно уперше розробило і поширило по всій території Російської імперії етнографічну програму, яка охоплювала основні складові культури. В результаті отримано значну кількість відповідей, в тому числі й з України. Слід зазначити, що чимало місця у зібраних матеріалах займали відомості про житло, його частини, про народну кулінарію українців; менше інформації було про домашнє начиння. У описах весільного обряду зустрічаємо окремі назви хатнього начиння тобто це назви посуду для вживання напоїв та окремі назви посуду для подавання страв [4].

Головною метою Комісії для опису губерній Київського учбового округу як і Російського географічного товариства було дослідження п'яти українських областей всільськогосподарському, промислового та в першу чергу етнографічному аспектах. Питання домашнього побуту українських селян стали предметом вивчення у фундаментальному дослідженні Д. П. Журавського «Статистическое описание Киевской губернии» у спеціальному етнографічному розділі «О домашнем быте сельских классов» [4].

Етнографічні матеріали, в яких зустрічаються назви посуду, друкувалися в різних історико-літературних журналах, газетах та спеціальних етнографічних виданнях – «Киевская старина», «Живая старина» та статистичних збірниках.

Досить різноманітний опис українського гончарства подає у своїй роботі «Студії з української етнографії та антропології», яка вийшла друком у Празі в 1926 році, у розділі «Етнографічні особливості українського народу» етнограф Хв. Вовк (Ф. Волков) [2]. Він наголошує на значному розвитку українського гончарства у порівнянні з російським того періоду. Також автор подає не лише назви глиняного посуду, а й поділяє його на тематичні групи, пояснюючи призначення окремих видів. Це відрізняло дослідницьку роботу Хв. Вовка від його попередників. Даний етнографічний опис гончарного ремесла може бути корисним і для лінгвістів.

Як бачимо, в етнографічних дослідженнях до XX ст. робилися спроби в описовій формі подати інформацію про існування та використання різних видів посуду як елементу побутової культури українців цього періоду. Дані дослідження не мали систематичного характеру. Вони були першими спробами зібрати якомога більше матеріалу, показати самотність української культури і містили лише окремі згадки про певні види посуду як елемент цієї культури.

Деякі матеріали про хатній посуд знаходимо у дослідженнях О. Воропая «Звичаї нашого народу» (Мюнхен, 1958). Робота складається з чотирьох частин відповідно до кожної пори року. У I томі автор описує обряди, пов'язані із зимою та весною. II том містить розділи «Літо» та «Осінь». Звичайно, автор значну увагу приділяє описові різних обрядів, що пов'язані з календарним циклом, детально описує сам процес. Відрізняє дослідження О. Воропая [3] й те, що він часто проводить паралелі з іншими слов'янськими народами зі сходу і заходу, у яких були зафіксовані подібні звичаї.

До найдокладніших досліджень українського побуту в XX ст. можна віднести працю В. Маланчук, яка на багатому фактичному матеріалі розглядає зміни в інтер'єрі українського народного житла в історичному розвитку. Описуючи внутрішнє наповнення української хати, автор паралельно подає й назви посуду (подекуди пояснюючи його призначення), характерного для різних регіонів України. Вказує на існування ужиткового посуду та використання керамічних виробів, які вражали високою художньою майстерністю. У роботі детально описано місце зберігання різних видів посуду в інтер'єрі української хати [7].

Системністю викладу вирізняється ілюстрований етнографічний довідник «Українська мивщина», що був надрукований у 1993 році, де вміщено розділ «Господарське начиння» (Т. Тенюк) [10, 71-76], у якому серед різноманіття виділяють два основні його типи: хатній та дорожній. Нас цікавить комплекс хатнього начиння, який є набагато ширший. Автор виділяє різні види цього начиння, подає детальний опис матеріалу, з якого його виготовляли, говорить про форми, варіанти назв та можливі території поширення відповідних артефактів. Цінним, на нашу думку, є те, що в довіднику подано замальовки окремих видів посуду. У короткому вступі акцентовано увагу на застосуванні саме глиняного начиння, а також плетених з лози, солом'яних та кам'яних емкостей. Хоча великою популярністю користувалося й дерев'яне начиння, особливо на заході України. Матеріали стосуються періоду XIX – XX ст.

Відомий науковець, етнограф В. Скуратівський досліджуючи народні традиції українців, в першу чергу Житомирщини, у книгах «Погостини», «Святвечір» та розвідці «Русалії» приділяє значну увагу різним етнографічним матеріалам. Також автор згадує і назви окремих видів хатнього посуду, інколи вказує й на матеріал виготовлення, але частіше на його призначення. Дослідили ми і окремі назви тогочасних меблів. Подекуди окрім конкретних назв були зафіксовані

загальні назви посуду типу «глиняний посуд». Більшість згадуваних ним лексем не є загально-вживаними у сучасній українській мові. Проте з контексту ми розуміємо їхнє призначення [9].

Колективна праця «Українська народність: нариси соціально-економічної і етно-політичної історії» була етапною у вітчизняній науці. Так у восьмому розділі «Формування і розвиток культури української народності», підрозділ 2 «Матеріальна культура українського народу в період формування капіталістичного укладу (II половина XVII – XVIII ст.)» Т. Іванова зазначає, що в українців у II пол. XVII – XVIII ст. переважав керамічний посуд, хоч у І. Котляревського згадуються «кленові тарелки» [11, 262]. На сторінках, де описано сімейні звичаї та обряди, подано назви посуду кухонного, що використовувався під час проведення цих обрядів, наприклад, горщик з кашею. О. Дзюба (розділ восьмий, підрозділ 1 «Становлення і розвиток матеріальної культури української народності (XVI – середина XVII)») пише, що в цей період розвиток гончарного ремесла на українських землях позначився на різноманітності видів і форм кухонного полив'яного та простого посуду – мисок, полумисків, горщиків, макітер, глечиків, блюд. Висновок було зроблено автором на основі документів та літературних творів [11, 244]. О. Дзюба (розділ 8, підрозділ 4 «Становлення і розвиток художньої культури української народності») досліджуючи поселення і житло українців цього історичного періоду, звернула увагу на функціонування нерухомих меблів в інтер'єрі української хати (лави поперемі стінами, піл) та рухомих (стіл, ослон, скриня та меблі для зберігання посуду – мисники) [11, 289].

Результатом співпраці колективу науковців є монографія «Українці: історико-етнографічна монографія в 2-х книгах» (1999 рік). У першій книзі порушено проблеми етнічної самобутності та розселення українців по всьому світу, розглянуто традиційні галузі господарства. Саме через призму вивчення українських ремесел і промислів в етнографічному плані досліджував посуд В. Горленко [12, кн. 1, 292-299]. Так, у розділі «Галузі господарства» у підрозділі «Ремесла і промисли» він звертає увагу на значний попит, яким користувалися легкі дерев'яні та плетені меблі; вироби, що призначалися для зберігання та транспортування господарчих продуктів, їх виготовляли з стійких щодо вологи коренів. Особливу групу складають вироби-футляри для скляного та керамічного посуду. Дослідник вказує на територіальні особливості виготовлення певних груп посуду. Подано у роботі фото бондарних та довбаних виробів (шапки, діжка, ручна ступа, ночви, цеберка, хлібна діжа) кінця XIX ст. Вивчаючи історію скловиробництва (гутної справи), В. Горленко вказує на помітне місце цього ремесла на Україні ще з часів Київської Русі, називає території поширення, сорти скла і, що важливо для нашого дослідження, згадує про різноманітний кухонний та винно-горілчаний різних розмірів (в окремих випадках фігурний) посуд. При цьому автор використовує конкретні назви його, а не узагальнену назву *посуд*.

Інший автор – О. Пошивайло у статті «Гончарство в системі традиційно-побутової культури українців» детально описує умови розвитку гончарства, посилаючись на дані археологічних розкопок. Звертає увагу О. Пошивайло і на те, що у переважній більшості гончарі виготовляли миски та кухлі винятково з червоної (руді) глини, столовий посуд могли і фарбувати у червоний колір [12, кн.1, 309]. Вивчаючи кухонний інвентар селянської родини в Україні, він звертає увагу на використання різних матеріалів для його виготовлення. Це і дерево, і метал, і скло також. Значну увагу в роботі було приділено описові різних видів посуду та появи його нових різновидів. Він стверджує, що асортимент гончарних виробів залежав від змін побутових умов життя людей [12, кн.1, 323]. У XIX ст. в побуті міських жителів з'являється фаянсовий посуд.

У другій книзі розповідається про особливості традиційної матеріальної культури. Відомий український етнограф Л. Артюх, яка в багатьох дослідженнях вивчала та детально описувала різні види посуду, у розділі «Етнографічні студії традиційної матеріальної культури» не лише подає назви посуду, а й вказує саме які страви готували в тому чи іншому різновиді його. Подекуди Л. Артюх називає матеріал, з якого виготовлено, інколи уточнено розміри відповідних реалій. Вона вказує на місцевість, у якій користувалися тим чи іншим посудом; вказує на призначення посуду (для варіння, смаження). Звертає увагу вона й на територіальні особливості використання того чи іншого посуду, подає варіанти назв його на різних територіях [12, кн.2, 121-139].

У навчальному посібнику «Культура і побут населення України» подано відомості про систематизацію інформації з народознавства, подано окремі відомості про асортимент посуду на різних історичних етапах розвитку суспільства. Дослідники констатують факт виготовлення дерев'яного кухонного посуду в Україні, особливо на Поліссі та лісостеповій зоні. Описують еволюцію способів обробки деревини під час виготовлення посуду. Досліджуючи розвиток гончарства, серед керамічних виробів виділяють такі групи, як побутовий та декоративний посуд. До останнього відносять ще й глиняну дитячу іграшку. У XIX – поч. XX ст. окрім глиняного поширення набуває і скляний посуд, який на той час поділявся на столовий, кухонний і місткості для зберігання і транспортування харчових продуктів [8].

Окрему групу становлять історико-етнографічні дослідження, присвячені вивченню певних регіонів України. Насамперед це матеріали по вивченню питань народознавства на території Західної України, які зберегли багато архаїчного. Слід згадати колективну монографію «Бойківщина» [1], «Гуцульщина» [5] та ін. Так у першому збірнику автори А. Будзан та К. Матейко у розділі «Господарська діяльність і матеріальна культура» вказували на широке застосування у побуті саме дерев'яного посуду, бо нестача доброякісної глини не сприяла розвиткові гончарства. Глиняний посуд на Бойківщину привозили з інших осередків. Ті ж глиняні вироби, які все ж виготовляли у цій місцевості, використовували для зберігання рідини, а не приготування їжі. Автори детально описують форму цих посудин, окремі їх деталі та вказують на сферу застосування. Окремим пунктом виділено стиль прикрашання посудин.

На початку ХХІ століття була надрукована «Історія української культури» – академічне видання в п'яти томах. У першому томі наголошується на важливій ролі посуду у системі культури будь-якої етноісторичної спільності. Розділ дев'ятий «Київська Русь», підрозділ 15 «Житло» (М.С. Сергєєва) містить на кількох сторінках інформацію про посуд керамічний та дерев'яний, окремі варіанти скляного та металевого. Дослідниця вказує не лише форму, подекуди розмір, колір скла. Подає детальний опис оздоблювальних елементів. Також науковець вказує на умови зберігання та розташування тих чи інших видів посуду у помешканнях, висуваючи припущення щодо його функціонального призначення [6, 1].

Варто додати, що цінним матеріалом для вивчення назв посуду в українській мові є різні посібники з куховарства, збірники рецептів для приготування страв, хоч вони, звичайно, не є етнографічними джерелами. Зокрема, сюди можна віднести книги О. Франко «Практична кухня» із серії «Переписи старої кухні» [13].

Отже, існує досить велика кількість праць, в яких зафіксовано українські назви посуду. Вони можуть бути одним із важливих джерел для діахронічних лінгвістичних студій.

Список використаних джерел

1. Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження / За ред. Ю.Г. Гошка. – К.: Наукова думка, 1983. – 303 с.
2. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології / Хв. Вовк. – Прага: УГВФ, 1916. – 356 с.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу / О. Воропай / Етнографічний нарис: У 2-х тт. – Мюнхен, 1958 (перевидання: К.: Оберіг, 1991).
4. Горленко В.Ф. Нариси з історії української етнографії / В.Ф. Горленко. – К.: Наук. думка, 1964. – С.40.
5. Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження / За ред. Ю. Г. Гошка. – К.: Наукова думка, 1987. – 470 с.
6. Історія української культури: В 5 т. – К.: Наукова думка, 2001. – Т.1. – 777 с.
7. Маланчук В.А. Інтер'єр українського народного житла / А.В. Маланчук. – К., 1973. – 48 с.
8. Наулко В.І., Артюх Л.Ф., Горленко В.Ф. Культура і побут населення України / В.І. Наулко та інш. – К.: Либідь, 1993. – 286 с.
9. Скуратівський В.Т. Святвечір: Нариси-дослідження у 2-х т / В.Т. Скуратівський. – К.: Перлина, 1994.
10. Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник / А.П. Пономарів, Л.Ф. Артюх, Т.В. Косміна та ін. – К.: Либідь, 1993. – 256с.
11. Українська народність: нариси соціально-економічної і етно-політичної історії / В. Й. Борисенко, В. А. Смолій, Г. Я. Сергієнко та ін. – К.: Наук.думка, 1990. – 560 с.
12. Українці: історико-етнографічна монографія в 2-х кн. Кн.2 / за ред. А. Пономарьова. – Опішне: Українське народознавство, 1999. – 544 с.
13. Франко О. Практична кухня / О. Франко / Вид. 2-ге. – Львів: Каменяр, 1992. – 238 с.
14. Чубинський П.П. Мудрість віків. Українське народознавство у творчій спадщині Павла Чубинського / П.П. Чубинський. – К., 1995. – Кн.1. – 222с; Кн. 2. – 233с.

Review of ethnographical research that are sources for studying folklife culture and names of domestic staff (eg. crockery) is made in the article. It is emphasized that the role of ethnolinguistic aspect in historical lexicology is growing.

It is studied the ethnographic researches, which are the sources for Ukrainian names of staff, especially crockery.

From the 19th century works the ones of P. Chubynskiy, eg. ethnographic from 2 volume digest «Centuries wisdom», are worth noticing.

Hv. Vovk (F. Volkov) gives a very precise description of Ukrainian pottery. «Studio...» has seen the world in the beginning of the 20th century. The author's research work was distinguished from

predecessors' by its not only naming of crockery, but also with dividing it into the thematic groups and explaining the certain types intents.

Certain mentions of domestic staff we can find in the researches of O. Voropay «Our national traditions».

In the 20th century the most precise research was the one of V. Malanchuk. At the rich real basis she looks upon changes in the Ukrainian folk housing in the historical development.

The illustrated ethnographic catalogue «Ukrainian yesterdays» is differed by its systematic exposition.

The multi-authored monograph «Ukrainian nationality: socioeconomic and ethnopolitic history digest» contains important ethnographic researches, related to our topic. On the pages of recently finished academic publication «Ukrainian culture history» it is put enough of information about the important role of crockery in the culture system.

Keywords: *etnograficheskie studies, pottery making, the dishes.*

Отримано: 23.10.2014 р.

УДК: 81'42:165.741

Петровская С.С.

ИНВАРИАНТНАЯ БЛИЗОСТЬ КОНСТРУКЦИЙ, СИНОНИМИЧНЫХ СЛОВСОЧЕТАНИЮ С + ИНФ.

Дана розвідка є спробою характеристики семантики конструкцій, які утворюють синонімічний ряд з субстантивно-інфінітивним словосполученням. Намагання систематизувати ці конструкції за семантико-синтаксичними ознаками приводять до виділення двох основних за способом вираження граматичного значення конструкцій, які потребують подальшого аналізу.

Ключові слова: *синонімія, синтаксична синонімія, конструкція, інваріант, семантика.*

Цель статьи – характеристика семантики конструкций, синонимичных субстантивно-инфинитивному (С + инф.) словосочетанию, а также выяснение сущности синтаксической синонимии. Сущность синтаксической синонимии заключается в возможности выражения инвариантной семантики через различные конструктивные формы, различные синтаксические модели. Семантическая структура, или внутренняя форма синтаксических синонимов представляется как единство дифференциальных лексико-семантических и грамматико-семантических элементов. При этом денотативное содержание конструкций, соотносящее их с действительностью, и сигнификативное, указывающее на связь конструкций с категориями мышления, составляют план лексической семантики, а грамматическое содержание, определяющее место синонимических конструкций в системе языка, составляют план грамматической семантики. Внутренняя целостность семантической структуры конструкций создаётся семантической напряжённостью между двумя противопоставленными содержательными планами:

- 1) смысловыми элементами предметно-логического плана и
- 2) смысловыми элементами плана выражения отношений между денотатами.

Семантическая структура синтаксических синонимов субстантивно-инфинитивного словосочетания (С + инф., существительное + инфинитив), С + С (существительное + существительное) и С + предик. ед. (существительное + предикативная единица) состоит из таких элементов обоих планов, которые способны выражать однородные отношения и связи между явлениями реальной действительности. Будучи разными поверхностными реализациями одной и той же глубинной структуры, синтаксические синонимы С + инф., С + С и С + предик. ед. удовлетворяют требованию тождества денотативных значений (см.: [2, 33; 11, 10]). Отношения семантической эквивалентности конструкций С + инф., С + С и С + предик. ед. с максимальной полнотой выявляются при анализе каждого отдельного явления как части сложного целого.

Конструкции С + инф., С + С и С + предик. ед. представляют собой трансформацию исходной конструкции С + инф., которая также неэлементарна в плане семантической производности. Отношения в С + инф. считаются деривационными отношениями, так как они являются результатом преобразования глубинных предикативных отношений (см.: [8, 9]). Поэтому семантика каждого элемента сложного целого – системы С + инф., С + С и С + предик. ед. – изучается с учётом деривационных связей конструкций.

При описании семантической организации каждого синонима учитывается также влияние на семантическую структуру конструкции со стороны бинарности формальной организации, которая в семантическом плане преломляется как семантическая двучленность отношений пояс-